



GÖTEBORGS
UNIVERSITET

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVÅRD

HUSHÅLLSARBETET SOM FÖRSVANN –

TVÄTTPROCESSENS
VÄRDEUTVECKLING SEDAN
1900-TALET'S BÖRJAN



Maya Månhav

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen med huvudområdet kulturvård med inriktning ledarskap i slöjd och kulturhantverk

2020, 180 hp

Grundnivå

2020:21

HUSHÅLLSARBETET SOM FÖRSVANN-
Tvättprocessens värdeutveckling sedan industrialiseringen

Maya Månhav

Handledare: Maria Henje
Examensarbete 15 hp
Ledarskap i slöjd och kulturhantverk 180 hp

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
P.O. Box 130
SE-405 30 Göteborg, Sweden

<http://www.conservation.gu.se>
Fax +46 31 786 4703
Tel +46 31 786 0000

Bachelor's Program in Leadership and Handicraft
Bachelor's essay, 15 higher education credits LSK/Sc, 2020
By: Maya Månhav
Mentor: Maria Henje

The housework that vanished

ABSTRACT

From the perspective of sustainability, it is best to make textiles last for as long as possible, as the largest significant environmental impact occurs during production. Knowledge about materials, and how to care for them is necessary in order to adequately take care of textiles. My study of laundry can be viewed as a part of a program of work aimed at maintaining textile handicrafts at a sustainable level in the future.

The purpose of the study is to investigate the act of laundering as housework, as well as the decrease in value of the work itself after the rise of industry over the past century, in order to identify if it is possible to link laundering and sustainability. The aim of the study is that the ongoing work of promoting sustainability should include the laundry process in an adequate fashion, with a view to increasing the understanding and knowledge of textiles, coupled with the act of washing them.

The methods used are a survey of relevant literature, qualitative interviews and personal observation. The study investigates the history of laundry, the rationalisation process, laundry's role in the household, laundry and sustainability, and laundry instructions. The study shows that, both historically and in the present day, it is more often the woman of a household who performs this work, despite also having paid employment. The advice within sustainable laundry tends to privilege energy saving and the garment's cleanliness over textile care. The way we understand the physical act of laundry from the person who performs it is shaped by history, and is crucial to how we approach sustainability within the field. The consequences of

rationalisation is that knowledge about how much time laundry takes has disappeared, as has the value and time of delivery, as well as the understanding that knowledge of laundry is, in itself, knowledge. Since the physical act of doing laundry is a repetitive, circular work of reproduction, it may not be possible to link it to today's ideas of sustainability, wherein sustainability is in itself based upon the work of production's linear time axis.

Title in original language: Hushållsarbetet som försvann

Language of text: Swedish

Number of pages: 33

Keywords: Hushållsarbete, kvinnoarbete, hållbar utveckling, tvätt, jämställdhet, värdering

ISSN 1101-3303

ISRN GU/KUV—20/21—SE

Förord

Jag vill tacka Mina för allt stöd och all hjälp i mina studier.

Tack för att du alltid tror på mig, ser mig och förstår mig.

Tack till min handledare Maria

Tack till Matilda och Åsa för korrektur och stöttning

Tack till mina underbara kursare och vänner Susanne och Anna!

Innehållsförteckning

ABSTRACT	5
Förord	7
Innehållsförteckning	9
1 INLEDNING	9
1.1 Bakgrund	9
1.2 Problemformulering	9
1.3 Syfte	11
1.3.1 Forskningsfrågor	11
1.4 Målsättning	11
1.5 Avgränsning	11
1.6 Metod och källor	12
1.6.1 Litteraturstudier	12
1.6.2 Observation	12
1.6.3 Kvalitativ intervju	12
1.7 Teoretiska utgångspunkter	13
1.7.1 Värdeteori	13
1.7.2 Processinriktad tidsgeografi	13
1.7.3 Hållbar utveckling	13
1.8 Kunskapsläget	14
2 Tvättandets historia	16
2.1 Bakgrund	16
3.2 Rationaliseringsprocessen	16
3 Tvättandet idag	20
3.1 Tvättandets roll i hushållet	20
3.2 Tvätt och hållbarhet	21
3.3 Tvättråd	22
3.3.1 Konsumentverket	22
3.3.2 Råd & Rön	22
3.3.3 En miljon små steg	23
4 Intervju	25
5 RESULTAT	26
Diskussion	27
6 VIDARE FORSKNING	29
7 SAMMANFATTNING	30

REFERENSLISTA.....	31
Tryckta källor	31
Otryckta källor.....	32
Bilagor.....	33

1 INLEDNING

1.1 Bakgrund

Efter genomgången utbildning på programmet Ledarskap i slöjd och kulturhantverk vid Göteborgs universitet vill jag skriva en uppsats i ett ämne som engagerar mig. I kursen *Slöjden och kulturhantverkets teori 2* kom jag att intressera mig för ämnet tvätt och tvättandet utifrån ett hållbarhetsperspektiv. Under min utbildning har vi återkommande reflekterat över hållbarhet och intersektionalitet i relation till ledarskap inom immateriellt kulturarv och processkunskap.

För mig är hållbarhet en logisk och naturlig del i mitt förhållningssätt till världen. Jag är uppvuxen inom antroposofins¹ tankemönster vilket gör att hållbarhet i enlighet med cirkulära tid- och tankebegrepp är min världsbild. Under mina år på universitetet har jag upplevt att det finns en kunskapslucka angående hur samhället och akademien ser på helhetsgrepp inom hållbarhet. Jag hoppas att min uppsats kan vara en liten pusselbit i utvecklingen av *Formas* – Forskningsrådet för hållbar utveckling- strategi för att genom forskning uppnå en hållbar utveckling inom alla fält och vinklar i samhällets delar.

Jag har valt ämnet tvättprocess och hur tvättandet som hushållsarbete har värderats över tid. Därutöver presenterar jag vilka tvättråd som konsumenter får till sig idag och vilka metoder som kan tänkas vara hållbara för framtiden.

1.2 Problemformulering

Eftersom textiliers största miljöpåverkan sker under tillverkning är det ur ett hållbarhetsperspektiv bäst att få dem att hålla så länge som möjligt (Naturvårdsverket 2019). För att kunna vårda sina textilier på ett adekvat sätt krävs kunskap kring material och hur vårdande av materialen går till.

I min uppsats kommer jag att förhålla mig till tvättande av textilier och tvättprocessen som ett immateriellt kulturarv. Arkeologen och forskaren Laurajane Smith framhåller att kulturarv i sig

¹ Antroposofi – en praktisk filosofi med syfte att överbygga motsättningen mellan naturvetenskap och humanvetenskap/mellan natur och kultur utformad av Rudolf Steiner

är en process och är därför ett verb som hör samman med mänsklig agens. Kulturarv som process legitimerar nationella identiteters makt, liksom även andra kulturella och sociala identiteter (Smith 2006, s 44–45). Tvättprocessen som immateriellt kulturarv blir i mitt arbete en fråga om kunskap. Hushållsarbete och hemarbete är de arbetsuppgifter som görs inom ett hushåll i vardagen; Det obetalda arbetet i hemmet. Med tvättprocess menar jag de praktiska momenten om rengörande av hushållets textilier i form av att planera, sortera och utföra samt torka, hänga, vika och hänga in/lägga in tvätten på sin plats. Ordet byk kommer att benämnas och det är den historiska benämningen på tvättprocessen innan tvättmaskinen blev en del av svenska hushåll.

Det går inte att undvika genus- och jämställdhetsperspektivet inom ämnet tvättande eftersom det i hemmet historiskt varit kvinnor som utfört tvättarbetet. Genom osynliga normer, förväntningar och regler kring manligt och kvinnligt i vårt samhälle skapas ett så kallat genuskontrakt (Hirdman 1988, s 54). Kontraktet kan delas in i tre delar; särskiljandet av könen, att alla är med och skapar genusordningen och det tredje, vilket har störst fokus i min undersökning, att det manliga i alla avseenden värderas högre än det kvinnliga. Jag har valt att använda mig av begreppen jämställdhet utifrån lika värde och lika värdering av de sysslor och det arbete som utförs av kvinnor respektive män. Det behöver alltså inte nödvändigtvis vara exakt lika könsfördelning i arbetsfälten, det är statusen och värdet på arbetet som är det viktiga. Jag vill försöka lyfta fram tvättprocessen som kunskap.

”Hemarbete är ett könskodat ord, som under lång tid varit liktydigt med kvinnoarbete och därmed även grunden för en förståelse av det kvinnliga” (Björk 1997, s. 193).

För att nå de globala hållbarhetsmålen² står vi inför en stor utmaning. Det krävs insatser inom sociala, ekonomiska och miljömässiga aspekter av hållbarhet för en hållbar framtid. Min undersökning om tvätt kan ses som en del i ett hållbarhetsarbete för att utveckla hållbart textilt kulturhantverk för framtiden.

² FN:s 17 globala mål för Hållbar utveckling www.globalamalen.se

1.3 Syfte

Syftet med studien är att **undersöka** tvättandet som hushållsarbete samt tvättprocessens värdeutveckling efter industrialiseringen under 1900-talet fram till nutid för att kunna **identifiera** om det är möjligt att koppla ihop tvätt och hållbar utveckling.

1.3.1 Forskningsfrågor

För att uppnå mitt syfte vill jag ta hjälp av ett antal frågeställningar för att förstå och undersöka mitt ämne.

- Hur har processkunskapen inom tvätt förändrats i och med industrialismens införande och tvättmaskinens teknologiska utveckling?
- Hur har tvättande värderats historiskt och hur värderas tvättande på 2000-talet?
- På vilket sätt är genus- och jämställdhetsaspekten närvarande i tvättprocessens kunskap?

1.4 Målsättning

Målsättningen med studien är att det vidare arbetet med hållbar utveckling skall kunna inkludera tvättprocessen på ett adekvat sätt med utgångspunkt i ökad kunskap och förståelse för värdet av kunskap om textilier kopplat till tvättande.

1.5 Avgränsning

Tidsmässigt har jag utgått från 1900-talets början fram till idag med nedslag i perioderna mellankrigstiden, 1940-talet samt 1990-talet. Jag har sedan ställt synen på tvättprocessen under dessa perioder mot hur vi tvättar i nutid. Det var under 1900-talets början som industrin fick större inflytande i människors liv och därför också påverkade hemmet och tvättande. En rationaliseringsprocess av hushållsarbete påbörjades i mellankrigstiden och fortgick så långt som till mitten av förra seklet. Mycket av den forskning jag funnit har utförts på 80- och 90-talet och har därför blivit ett naturligt nedslag. Mitt arbete är avgränsat till tvättprocessens könskodade arbete, tvättprocessens värde över tid, tid och hushållsarbete samt tvättråd i vår samtid. Jag har i min uppsats valt att inte undersöka hushållsarbete utifrån ett klassanalytiskt perspektiv. Jag kommer inte att djupare gå in på offentliga tvättinrättningar och jag kommer endast snudda vid professionellt tvättande. Ytterligare avgränsningar är mot annat hushållsarbete. Inte heller kommer arbetet innehålla något om betydelsen av tvättstugors

utformning eller storlek, eller hushållens tillgång till tvättmaskiner och tvättstugor. Jag har inte heller undersökt grundskolans kursplan för hem-och konsumentkunskap.

En utmaning med studien har varit att hitta adekvat information för att kunna identifiera var i kunskapskedjan det finns ett glapp för att gemene person skall kunna tvätta hållbart.

1.6 Metod och källor

1.6.1 Litteraturstudier

Insamling av litteratur har gjorts genom sökning i databaser på bibliotek och internet. Jag har tittat på forskning och annan litteratur om tvättprocessen, genusteori, hållbar utveckling och även kommersiell litteratur inom hushållsarbete.

1.6.2 Observation

För att undersöka nuläget och den kunskap som sprids till gemene man om hållbar tvätt har jag valt ut ett antal hemsidor där myndigheter och projekt presenterar råd och tips om hållbart tvättande.

1.6.3 Kvalitativ intervju

Jag har gjort en kvalitativ intervju med ordförande för *Ull i Uppland* Gunilla Jönsson för expertkunskap inom tvättprocessen. Den kvalitativa intervjumetoden syftar till att identifiera och ta reda på intervjupersonens uppfattning kring ett fenomen (Patel & Davidson 2018, s. 82). Tvätt och tvättprocessen är det fenomen jag undersöker. Gunilla Jönsson har bakgrund som textillärare och har textilingenjörsexamen vid Chalmers. Hon har arbetat med att testa tvättmaskiner på Konsumentverkets föregångare Konsumentinstitutets tekniska avdelning och arbetat för Konsumentverkets textila avdelning och på SPRI³:s avdelning för att utveckla sjukvårdens textilier. Hon har varit laboratoriechef på Konsumentföreningen samt chef och VD för ett fristående privat textil- och läderlaboratorium i Stockholm som tyvärr gick i graven efter att hon lämnat. I dagsläget har hon uppdrag som ledamot av *Allmänna reklamationsnämnden* och jobbar med ideella arbeten och är ordförande för *Ull i Uppland*. Under hennes textilresa har hon varit ordförande för den textila standardiseringen i Sverige inom SIS⁴ och har även arbetat globalt med att ta fram provningsmetoder och skötselmärkning för textilier.

³ SPRI; Hälso- och sjukvårdens utvecklingsinstitut

⁴ Svenska institutet för standarder

1.7 Teoretiska utgångspunkter

Med utgångspunkt i värdeteori utforskar jag på vilket sätt tidsgeografi har betydelse för att få ett helhetsperspektiv på tvättprocessen inom hållbar utveckling.

1.7.1 Värdeteori

Vi har alla åsikter om hur verkligheten är beskaffad. I den verkligheten har vi åsikter om vad som är *bra* och vad är *dåligt* och om vad som är *bättre* eller *sämre* än något annat. Åsikter om hur vi *bör* handla i olika situationer eller på vilket sätt saker borde vara annorlunda är vad som kallas värderingar. Värdeteorin handlar om, och hur vi genom värdeomdömen och värdeutsagor uttrycker, värderingar. (Bergström (2004[1993]), s 8)

”Det karaktäristiska för värdeteorin är dels att den handlar om värdeomdömen (normer och värderingar), och dels att den studerar dessa ur *kunskapsteoretiskt, språkfilosofisk, metafysisk* och *logisk* synpunkt.” (Bergström (2004[1993]), s 9)

1.7.2 Processinriktad tidsgeografi

Tidsgeografi är ”en metod för att beskriva hur parallellt pågående processer flätas in i varandra under ömsesidig påverkan” (Nationalencyklopedin 1995, s 257). Med ett tidsgeografiskt betraktelsesätt är det inte meningsfullt att tvinga in aktiviteter i kategorier som arbete och fritid. Tidsgeografen säger att alla aktiviteter har ett mål och således blir en produktion. Det gör tvättprocessen till ett återkommande projekt där de rena kläderna är målet av produktionen.

1.7.3 Hållbar utveckling

Jag utgår från Carl Henrik Lyttkens definition på hållbar utveckling att både historiska samhällen och vår samtids samhällen inte har en socioekonomisk metabolism, det vill säga att de resurser som används inte får överskrida resursens förutsättningar (Lyttken 2012, s 158). Ett sätt att förhålla sig till undersökandet av hållbarhet, och mer specifikt hållbarhet i hemmet, är att kritiskt undersöka länkarna mellan människans och jordens sociala, kulturella och ekonomiska resursmässiga verklighet (Hagberg 2019, s 11). Lyttkens frågar i sin bok ”*Människan – en ohållbar historia?*” om en globaliserad värld har möjlighet till en hållbar framtid (2012, s 158). Han menar att det inte spelar någon roll om man väljer ekologiska fotavtryck eller biologiska produkter eftersom gränserna för vad som är hållbart för jorden redan har överskridits på flera håll sedan den industriella revolutionen fram till idag (ibid). Ett

sätt att förhålla sig till undersökandet av hållbarhet, och mer specifikt hållbarhet i hemmet, är att kritiskt undersöka länkarna mellan människans och jordens sociala, kulturella och ekonomiska resursmässiga verklighet (Hagbert 2019, s 11).

1.8 Kunskapsläget

Formas har på uppdrag från regeringen tagit fram en rapport 2015 som heter ”En hållbar framtid genom stark forskning och utveckling”. Det första målet i Formas rapport är: *Forskningens roll för ett hållbart samhälle* (2015 s 10) - Målsättningen är att en solid kunskapsgrund är förutsättningen för att uppnå hållbar utveckling.

”Kunskapen om samband inom och mellan olika ekonomiska, sociala och ekologiska system har aldrig varit så stora som idag. Detsamma gäller kunskapen om möjliga styrmedel och deras effekter för att åstadkomma en hållbar utveckling. Detta till trots finns det inom många områden brist på kunskap, en brist som gäller och kan skäras i olika dimensioner. I vissa fall saknas relevant kunskap helt, därför finns det ett omfattande forskningsbehov också på grundläggande nivå för att skapa en solid kunskapsbas.” (Formas 2015, s 11–12)

Trots att hushållsarbete generellt utgör lika stor del av tiden som ett avlönat arbete har det forskats ytterst lite på området hushållsproduktion (Forsell 2002, s 1). En långtidsstudie över hela 1900-talet utförd av Scharz Cowan visar att det är viktigt att betrakta kvinnors arbete i hemmen som produktion oavsett om arbetsförhållande förändras av olika tekniska förändringar (ibid, s 9).

”Forskningen om hushållsarbetet har varit starkt inriktad på kvantitativa studier av arbetsmiljö, tidsåtgång och arbetsfördelning. Krav på rationalitet och lönsamhet i hushållet, samt på jämställdhet mellan könen, har varit pådrivande argument. Forskningen har framsprungit ur ekonomiska kriser eller påtagliga missförhållanden. Merparten av denna forskning har idag främst historiskt värde, och uppföljande studier är fåtaliga.” (Gisselberg 1985, s 2)

Forskning om hushållsarbete har främst inriktats på jämställdhet och hur hushållsarbete fördelas mellan könen (Forsell 2002, s 11). En studie 1997 visade att 27 procent av kvinnor i heterosexuella samboförhållanden praktiskt taget gör allt hushållsarbete själva och då framför allt tvättprocessens alla delar (ibid, s 15). Statistik hos SCB från 2019 visar att kvinnor utför tvätt- och strykningsarbete 1 h 37 min/veckan medan män utför tvätt- och strykningsarbete 31

min/vecka (Statistiska centralbyrån). De flesta texter om tvätt i modern tid handlar om *att* en tvättar och *vem* som tvättar. Det finns inte mycket information om *hur* vi tvättar. För att kunna tvätta hållbart behövs det kunskap i *hur* tvättprocessen går till. Det är något som Margareta Gisselberg observerade redan på 80-talet i sin avhandling *Att stå vid spisen och föda barn* (Gisselberg 1985). Hennes forskning visade att tidigare hushållsarbetsforskning har varit inriktad på främst arbetsmiljö och arbetsfördelning (ibid s 2). Historiskt sett är hushållsarbete, och således tvättande, ett kvinnligt könskodat arbete. För att kunna kartlägga nuläget har jag valt att göra efterforskning kring kvinnors roll i hemmet och hushållsarbete.

Forskningsfrekvensen om hushållsarbete avtog efter millennieskiftet och den senaste forskningen består av kandidatuppsatser. Likt Fanny Ambjörnsson kan konstatera att det finns få studier på städning i det egna hemmet (Ambjörnsson 2018, s 20) kan jag konstatera att det finns få studier på hur tvättprocessen upplevs och erfaras i det egna hemmet.

2 Tvättandets historia

2.1 Bakgrund

Kristina Lund berättar i sin bok *Tvättstugor – en svensk historia* från 2009 att tvättprocessen var ett tungt arbete under 1900-talets början. Arbetet utfördes uteslutande av kvinnor, en eller två gånger per år, under tunga och svåra förhållanden (Lund 2009, s 13). I hennes bok om det historiska byket tar hon upp tvättprocessens alla delar från smutsiga textilier till torra och rena. Från blötläggning, till sköljning och slutligen hur textilierna klappas (ibid.).

I sin bakgrundsstudie inför avhandlingen *Att stå vid spisen och föda barn* beskriver Gisselberg att under 1900-talet början och mitt lades utbildningsresurser på yrkesarbeten och inte inom hemarbete (Gisselberg 1986, s 44). Jämställdhetsarbete kom därför att bli inriktat och definierat utifrån arbetsmarknadens synvinkel och inte utifrån hemarbete eller hem- och hushållskunskap. Gisselbergs undersöker i sin avhandling hur fyra generationers kunskaper kring, och deras förhållande till, hushållsarbete från 1900-talets början till modern tid har förändrats. Enligt hennes studie var husmoderns sista glansperiod under 1940-talet och sedan dess har hushållsarbetet fått än lägre status och värde av såväl män som kvinnor (Gisselberg 1986, s 44–48). En långtidsstudie över hela 1900-talet utförd av Schartz Cowan visar att det är viktigt att betrakta kvinnors arbete i hemmen som produktion oavsett om arbetsförhållande förändras av olika tekniska förändringar (Forsell 2002, s 9).

2.2 Rationaliseringsprocessen

För att förstå dagens värdering av tvättprocessen behöver jag undersöka den historiska värderingen av kvinnors arbete och kunskap inom hushållsarbete.

Hemarbete torde i förhållande till sin storlek vara det i särklass minst uppmärksammade och lägst värderade av alla arbeten. Det överstiger i timmar räknat, i Sverige, storleken på hela den privata sektorn och motsvarar mer än 2,7 miljoner heltidsjobb, men värderas till nära noll i den offentliga statistiken. (Pålson & Norrman 1994, s 13)

Under 1800-talets slut skrev författaren, pedagogen och filosofen Ellen Key i sin bok *Missbrukad kvinnokraft* om riskerna samhället och kvinnorna utsattes för genom att kvinnorörelsen kämpade för att kvinnor skulle ut i förvärvsarbete. Både för kvinnor som varelser men också för kunskapen om arbetet som kvinnor utförde. Genom att tävla med männen på männens befintliga arbetsmarknad skulle kvinnorna tappa sin inre kraft och på så

sätt alltid vara underordnad mannen (Key 1981[1914], s 14). Key beskriver det såhär: ”Kvinnorna har fruktat att anses utan sinne för nyttorna; att bli beledda som ologiska och fantastiska; som odugliga arbetskamrater om ifall de icke radade upp sig som nollor bakom en manlig siffra, icke arbetade inom den av mannen fastställda ramen. Och på detta sätt har världen blivit sig lik. Först när kvinnan sätter in sin egen vibrationshastighet i kulturförloppet, skall detta börja röra sig i en annan riktning.” I Gisselbergs avhandling från 1985 visar det sig att kvinnor fortfarande på sent 1980-tal var mera bekanta med manskulturen än män var med kvinnokulturen. Gränsöverskridandet har hittills gått i huvudsak i en riktning (Gisselberg 1985, s 26). Samtidigt som Key på tidigt 1900-tal var kritisk till att kvinnor enbart skulle konkurrera med männen, antog flera manliga debattörer åsikten att hemarbetet skulle försvinna och ersättas av effektivare maskinell produktion i och med industrialismen och den tekniska utvecklingen (Hagberg 1986, s 68). Genom effektiva maskiner och kollektivets samverkan skulle fenomenet av kärnfamiljen upphöra. Resultatet skulle bli att kvinnor kunde lämna hemmet och således stå jämstides med männen i den samhällsliga produktionen (ibid.). En av dessa var August Bebel och han hävdade att genom att ta ut kvinnor från hemmet och ta bort hushållsarbetet skulle det göra kvinnor likställda mannen (ibid.). En annan debattör i ämnet var Salomon A Andréé som ansåg att uppfinningarna och industrin var avgörande för kvinnans likställighet med mannen. Genom att frigöra kvinnan från hemmet skulle det, enligt Andréé onödiga, husliga arbetet som t.ex. vävning, hemkonservering, brännvinsbränning, sömnad, färgning och byk försvinna (ibid 70). Ellen Key stod fast vid sin åsikt att produktionen skulle vara till för människornas skull och inte människorna för produktionen (ibid 71).

När en gång moderlighetens⁵ kraft en gång framträder på jorden i sin fulla självhärlighet, då ska den i en djupare mening än hittills, åt världen giva frälsningen. (Key 1981[1914], s 55)

I mellankrigstiden togs det stora krafttag att rationalisera och effektivisera hemarbete i försök att höja värdet av arbetet (Hagberg 1986, s 191). I antologin *I teknikens backspegel* (1987) skriver Haberg om utvecklingen från omsorg till rationalitet inom hemarbete. På 1930-talet arbetade Nationalkommittén hårt för att införa rationella arbetsmetoder inom alla områden. Husmodersförbundet var ett av de förbunden som var involverade i processen i hopp om att industrin och tekniken skulle hjälpa och effektivisera även husmödrars arbete i hemmet och inte

⁵ Key gör en tydlig distinktion mellan moderlighet och moderskap. Moderlighet är den kvinnokraft som är omhändertagande, moderskap är att vara moder till ett barn (Key 1981 [1914], s 3)

bara män i deras förvärvsarbete (Hagberg 1987, s 361). Redan under 1920-talet bedrevs propaganda i form av utställningar för att övertyga husmödrar om hushållstekniken värde. Samtidigt märkte man att tekniken inte räckte för att effektivisera hemarbetet; det krävdes en ny syn på arbetet. Husmödrar uppmanades att inspireras av industrins detaljplaner för sina aktiviteter och planlägga sitt arbete (ibid s 364–365). Det industriella rationaliseringstänkandet har sitt ursprung i Amerika och växte fram ur marknadens effektiviseringsvärde av den amerikanske ingenjören Frederick Winslow Taylor (ibid 366). Taylorismen, Taylors rationaliseringsmetod, nådde svenska industrier på 1910-talet och på 1920-talet kunde inte husliga experter undgå att behöva ta ställning till införandet av metoden även i hemmen (ibid 367). Kvinnor uppmanades att använda moderna apparater, sträva efter att göra bästa möjliga arbete på kortast möjligast tid, vara självkritiska och ha en detaljplan för arbetsdagen. På 1930-talet intensifierades propagandan och information så som ”mängder av pengar, tid, och kraft runno bort till ingen nytta” kunde möta hemarbetande kvinnor i reklam, tidskrifter och böcker (ibid 370). Att rationalisera och systematisera hemarbetet skulle öka arbetsresultaten och människor skulle undvika att slita ut sig i förtid (ibid.) En kommitté tillsattes för att bedriva såväl utvecklingen av och införandet av effektiviseringen i hemmen. Därefter skulle husmödrarna övertygas om att effektivisering var ett bättre alternativ än erfarenhet och traderad kunskap (ibid.).

Det är onekligen en paradox att kvinnor som såg husmödrarna som bärare av en *egen* arbetstradition med rötter i det förindustriella samhället utan tvekan var beredda att acceptera arbetsmetoder avsedda för stora industrier och mekaniserat fabriksarbete, dvs för en världs som vanligen sågs som hemmens motsats. (Hagberg 1987, 372)

Rationaliseringen av hushållsarbetet kan ses som ett bakgrundsarbete inför att omvandla det obetalda arbetet i hemmet till ett yrke (ibid 372). Efter andra världskriget, den tid som Gisselberg kallar för husmoderns sista glansdagar och efter rationaliseringsprocessen, började Husmodernsförbundet utforma en hemvårdarinnekår (Karlsson 2013). Hemvårdarinnekåren skulle bestå av tillfälliga husmödrar som kom in i andras hem med expertkunskap och utbildning. Kåren försökte stå i motsats till hushållsnära tjänster och var ett försök att höja statusen och värdet av hushållsarbete när allt färre besatt kunskapen (ibid.)

Forskning visar att tekniska hushållsmaskiner har påverkat produktionens kvalitet till det bättre men att tidsåtgången för arbetet är den samma (Forsell 2002, s 10). Den rationella husmodern var ett försök att rädda kvar kvinnorna i hemmet genom att göra hemarbetet till ett yrke som kunde möta industrisamhällets krav. Försöket misslyckades och resulterade i att kvinnor blev både förvärvsarbetare och hushållsarbetare; hushållstekniken gjorde att kvinnorna klarade av att vara både yrkesarbetare och hemarbetare (Hagberg 1987, s 379).

Den feministiska rörelsen har än idag en ambivalent relation till hem och hemarbete, då det stora genomslaget för feminismen har varit att ifrågasätta kvinnans roll i hemmet och bryta sig loss därifrån (Ambjörnsson 2018, s 209). Samtidigt finns en kraft inom den feministiska rörelsen som vill synliggöra och uppvärdera det obetalda omsorgsarbetet (ibid.)

3 Tvättandet idag

3.1 Tvättandets roll i hushållet

Trots att rengöring och tvättande av textilier har en central och betydande roll i varje människas liv finns det ytterst lite forskat på hur moderna tvättrutiner ser ut. Det jag kommit att kalla tvättprocessen kallar Johanna Forsell i sin avhandling *Hushållsproduktion och föräldraledighet* (2002) för ”ren tvätt” som ett resultat av en produktion och beskriver tvättprocessens delar i ett modernt hushåll såhär:

- Samla ihop smutstvätt för tvätt
- Transportera till utrymmet där tvättmaskinen är
- Sortera efter hur det ska tvättas (färg, temperatur etc.)
- Lägga in i tvättmaskinen och starta
- Stänga av maskinen och transportera till plats för tork
- Hänga tvätt inne, ute eller i torkskåp/torka i tumlare
- Ta ner torr tvätt/ta ut ur tumlare
- Transportera till den plats där man viker/stryker
- Vika/sortera i högar
- Stryka visa plagg
- Transportera till skåp och lådor

(Forsell 2002, s 143).

Tid är en förutsättning för att kunna utföra alla momenten, samt varor och tjänster köpta på marknaden. Det är tiden, varorna och tjänsterna som är resurserna för att uppnå produktionsmålet av processen, vilket är att tvätten skall bli ren (Forsell, 2002 s 143–144).

Sysslorna i vardagslivets repetitiva utformning uppfattas som ett problem för att det framstår som motsats till det moderna samhällets inriktning på ständig utveckling (Ambjörnsson 2018, s 212). Hushållsarbetete skulle kunna ha en annan rytm än produktionens arbete i den framåtskridande tiden på en tidslinje (ibid s 213). Det repetitiva arbetet går som i cykler och hushållsarbete kan därmed stå som en motpol till tidslinjen med sin cykliska funktion. Ambjörnsson beskriver utifrån det perspektivet hushållsarbete som ett bevarande snarare än en produktion (ibid 214).

I och med att samhället blev mer och mer marknadsstyrt blev hushållsproduktion ett omodernt begrepp och ordet ersattes av *hushållskonsumtion*; husmor gick från producent till konsument.

Konsekvensen av det blev en mer konsumentinriktad undervisning och varuinriktad konsumentupplysning (Gisselberg 1985, s 44).

3.2 Tvätt och hållbarhet

I *Ett hållbart hem*, som är en sammanfattande bok av Hagberts avhandling, beskrivs hemmets hållbarhetsproblem som så kallade *wicked problems*. Om den komplexa problembeskrivningen är bristfällig, föränderlig eller motsägelsefull blir det riskfyllt att göra insatser och försöka skapa lösningar på enskilda delar av problemet. Det resulterar med stor risk i att nya problem i problemkedjan skapas (Hagbert 2019, s 11).

Ungefär en tredjedel av elförbrukningen i flerfamiljshus kommer från tvättning och torkning (Lund, 2009 s 110). Samtidigt finns det studier som visar att endast 7 % av det vi tvättar faktiskt är smutsigt. Hur vi ser på smuts kan vara en fråga kring moral, ideal och vad tvättmedelsföretag förmedlar i sin reklam om renhet (ibid.). Andra studier visar hur både miljö och människa påverkas av tvättande; Tvätt- och sköljmedel har visat sig vara en orsak till övergödning av sjöar och ökade allergier. Den största miljöboven i tvättmedel är fosfater, som sedan 2008 är förbjudet i Sverige (ibid.). En stor miljöutmaning idag är överdosering av tvättmedel och 25 % av Sveriges 50 000 ton årsförbrukning av tvättmedel är överdosering (ibid s 112). Överdoserings gör inte textilierna renare utan tvärtom. 90% av svenskar är medvetna om överdoseringens konsekvenser men gör det ändå av ren vana (ibid 112). För att minska energi- och vattenåtgången samt slitage på kläder sammanfattar Lund hållbart tvättande i framtiden med att tvättmaskinstillverkare, arkitekter, tvättmedelsproducenter och byggföretag behöver gå samman för att skapa miljövänliga tvättmaskiner samt att det behövs förändrade tvättvanor och en ny syn på renhet.

”Det hållbara hemmet – om det finns något sådant- reduceras till den energieffektiva byggnaden, medan förståelse av hem och olika boendelösningar följer en likartad marknadsutveckling de senaste tjugo till trettio åren snarare än en mer framåtblickande vision.” (Hagbert, 2019 s 65)

Lyttken beskriver vikten av global samverkan med internationella organ exempelvis FN och att det behövs starkare beslut på internationell nivå⁶ (2012, s 160). Tillsammans med internationella beslut behövs dessutom samverkan på regional nivå över nationsgränserna.

⁶ Boken skrevs innan FN utvecklade Agenda 2030 med 17 globala hållbarhetsmål.

3.3 Tvättråd

För att se vilka tvättråd som finns för hållbart tvättande har jag valt att titta på Konsumentverkets hemsida (2019), Svenska konsumenters digitala version av tidskriften *Råd & Rön* och projektet *En miljon små steg*.

3.3.1 Konsumentverket

Konsumentverket har i uppdrag att bidra till att det konsumentpolitiska målet uppfylls; ”väl fungerande konsumentmarknader och en miljömässigt, socialt och ekonomisk hållbar konsumtion”. De får uppdrag och ansvarsområden av regeringen för att uppnå målet (Konsumentverket 2020). Följande är deras råd för ett hållbart tvättande:

- Se över tvättfrekvensen
- Vädra istället för tvätta
- Tvätta alltid med full tvättmaskin
- Köp miljömärkta tvättmedel
- Köp vitvaror med hög energiklass
- Häng textilierna istället för att torka i torkskåp eller torktumlare

Därifrån kan jag klicka mig vidare på länken Hållbar textilkonsumtion och till kampanjen *#Textilsmart* vars syfte är att höja kunskapen om kläder och textiliers påverkan på miljön i alla led från produktion till återvinning och att de slängs. Kampanjen ingår i ett treårigt regeringsuppdrag (2018–2020) och är en samverkan mellan Naturvårdsverket, Kemikalieinspektionen och Konsumentverket.

- Tvätta mindre och ta bort enstaka fläckar för hand
- Vädra istället för att tvätta
- Tvätta med full maskin och tvättpåse för att inte slita på textilierna
- Torka på ställning istället för torktumlare
- Mikroplaster lossnar från syntetmaterial vid tvätt

3.3.2 Råd & Rön

Råd & Rön arbetar för att hjälpa sina läsare att göra val som sparar tid och pengar samt verkar för hållbar konsumtion. De har lång erfarenhet och stor sakkunnighet från bland annat Sveriges Konsumenter. Annika Berg skriver följande tvättråd i tidskriften *Råd & Rön* år 2019:

- Var sparsam med tvättfrekvensen

- Tvätta i höga temperatur för att få kläderna att hålla längre
- Rent genom vädring
- Undvik att tvätta helt; ull rengör sig själv
- Varmt vatten för att få bort fläckar
- Var sparsam med tvättmedel
- Använd inte sköljmedel
- Rätt tvättmedel till rätt material

3.3.3 En miljon små steg

En miljon små steg utforskar om vardagen som utgångspunkt kan vara ett sätt att engagera flera i miljöfrågor. De anser att alla kan bli miljöaktivister genom att börja i liten skala. Skribenten Johannes Oscarsson radar upp 10 sätt att tvätta mer hållbart där tvättandets miljöpåverkan står i fokus.

- Tvätta med full maskin - drar minst energi
- Tvätta bara kläder som verkligen är smutsiga
- Vädra istället
- Använd miljömärka lågtemperaturtvättmedel (från 40 grader till 15 grader sparar 70% energi)
- Lakan, underkläder och handdukar i 60 grader
- Pulver före flytande
- Tvätta nattetid för att inte belasta elnätet
- Prova dig fram med tvättmedelsmängden
- Använd inte mjukmedel
- Hängtorcka istället för torktumla (torktumslaren drar fem gånger så mycket som själva tvättandet)

I min observation framkommer det en samstämmighet bland de källor jag använt om hur tvättande kan utföras för att tvättande skall vara mer hållbart:

- Minska tvättfrekvensen
- Vädra istället för att tvätta
- Använd rätt dosering av tvättmedel
- Använd miljömärkt tvättmedel

- Undvik skölj- eller mjukmedel
- Höga temperaturer för att få textilierna rena
- Höga temperaturer för att få textilierna att hålla
- Låga temperaturer för att spara energi
- Hängtorka istället för att torktumla

Trots att källorna är överens om flera saker visar de även på deras olika hållbarhetsfokus. *En miljon små steg* fokuserar enbart på att få ner energiförbrukningen och har inte textilierna i åtanke när de radar upp sina tvättråd. Råd & Rön fokuserar på textiliernas hållbarhet. Konsumentverket har båda aspekterna i fokus. Det finns en tydlig oenighet mellan höga och låga tvätttemperaturer som är beroende av vilket perspektiv av hållbarhet man tittar på.

4 Intervju

Intervjun användes som en metod för att få expertkunskap inom tvättprocessen. Följande ämnen behandlades i intervjun med Gunilla Jönsson: Tvättandets historia, tvättprocessens utveckling och värde, tvättkunskaper samt hållbarhet och tvättande i framtiden. Vid ett panelsamtal på Nämnden för Hemslöjdsfrågors seminarium *Ull i Centrum* i februari 2020 deltog Gunilla Jönsson, ordförande för *Ull i uppland*, och talade om ämnet tvätt- och textilvård. Inför uppsatsen tog jag kontakt med Jönsson för att ställa frågor relevanta för mitt ämne. Transkriberad intervju finns som bilaga.

Den största förändringen som Gunilla sett genom sin yrkeskarriär är tvättfrekvensen. Innan tvättmaskinen fanns i svenska hushåll tvättade man en till två gånger om året och när de halvautomatiska tvättmaskinerna kom tvättade man fortfarande relativt sällan. Det var inte förrän de helautomatiska tvättmaskinerna, som utför alla delar av tvättandet, som tvättfrekvensen gick upp. En annan förändring är att tvättarna tar längre tid idag eftersom det tvättas i lägre temperaturer med energisnåla maskiner. Gunilla anser att det är galet utifrån den textila hållbarheten. För att textilierna ska hålla ska man tvätta snabbt och sedan torka snabbt. Det bästa hade varit att tvätta på höga temperaturer mer sällan med rätt och rätt mängd tvättmedel. Gunilla har varit med och utformat standardiseringen för textila tvättråd och berättar att de flesta företag idag undermärker sina textilier, vilket innebär att de sätter en lägre temperatur på skötseletiketten än vad textilen tål och behöver för att bli ren. Det har blivit bättre på baby-och barnkläder tack vare påtryckningar från textilkunniga men på den övriga marknaden undermärks textilier fortfarande. Hon tror att det dels beror på slentrianmässig effektivisering och dels på att kunskap saknas. Gunilla anser också att gemene man har för lite textilkunskap för att kunna ha god tvätt-och torkkunskap. Skolans kursplan bär ett stort ansvar att föra kunskapen vidare till nästa generation.

5 RESULTAT

Ellen Key ansåg att arbetet som historiskt utförts av kvinnor skulle falla i glömska om kvinnors frigörelse enbart gick ut på att konkurrera med männen på den offentliga arbetsmarknaden. I försöken att genom rationalisering öka värdet på kunskapen om tvätt och arbetet i hemmet marginaliserades kunskapen. Flera studier har visat att kvinnor tagit sig ut på arbetsmarknaden medan det är en marginell skillnad i hur mycket hushållsarbete som män åtar sig. Den offentliga arbetsmarknaden har fortsatt att vara normativt mer värd. Genom att rationalisera och systematisera omhändertagande omsorgsarbete i form av tvätt har den ställts som en konkurrent till förvärvsarbete men utan mervärde. På så sätt har hushållsarbete och tvätt främst blivit en tidskrävande nödvändighet för att hålla sig presentabel i form av att vara ren och hel.

Undersökningen visar att det än idag är främst kvinnor som utför den största delen av arbetet i de privata hemmen parallellt med att kvinnor arbetar med förvärvsarbete. Kvinnor dubbelarbetar medan männen fortsatt bara förvärvsarbetar. Det som förut krävde stor kunskap, traderad kunskap och läroböcker förväntas idag utföras utan adekvat utbildning.

Råden som finns om hållbart tvättande har främst att göra med energisparande och plaggets renhet framför textiliernas välmående och vårdande (Sveriges Konsumenter 2019). Undersökningen som har genomförts tyder på att vi i Sverige behöver hitta ett annat sätt att förhålla oss till tvättande av textilier än det förhållningssätt vi har idag om vi skall vara med och bidra till hållbart tvättande i såväl energisparande som textil hållbarhet. Ungefär 30 procent av den energi som hushållen använder i Sverige kommer från tvätt och tork (Lund 2002). På 2000-talet förväntas hushåll att tvätta varje vecka medan hushåll vid sekelskiftet 18- och 1900-talet förväntades tvätta ca en gång per år (ibid.).

Gunilla Jönsson, som var med och utformade standardiseringen av tvättsymboler, för såväl Sverige som internationellt, säger att företag undermärker textiliernas tvättrådsetiketter. Företagen skriver ut lägre temperatur i plaggen än vad plaggen bör tvättas i. Aspekten av vad vi i modern tid tvättar med för medel är också viktig. Ett annat exempel är att om det används för mycket tvättmedel sitter det kvar både i maskinen och i textilierna.

Hur vi förstår tvättprocessen utifrån vår mänskliga agens – handlingsmöjlighet – är format av historien och är avgörande för hur vi tar oss an hållbarhetsfrågorna i ämnet. Resultatet kan

styrka Hagberts syn på hemmet som ett så kallat "wicked problem". Exempelvis när det skapas tvättmaskiner som drar lite energi orsakar det att kläderna slits och på så sätt går sönder.

Diskussion

Enligt Formas behövs en solid kunskapsgrund för att skapa en helhet inom hållbar utveckling. Det behövs således helhetsperspektiv i den textila kontexten för att skapa en hållbar framtid. Alla pusselbitar behövs för att kunna sättas ihop till den väv som krävs för att bygga en helhet. Någonting går galet när kunskapen fattas bland gemene person och kläder förstörs och slängs i onödan. Det tyder på att textilier i sig inte längre värderas högt och därmed inte heller vårdandet av textilier. Gisselbergs avhandling visar att tidigare hushållsarbetsforskning har varit inriktad på främst arbetsmiljö och arbetsfördelning (ibid s 2). Jag finner det intressant att forskningen har fortsatt i samma riktning. Fanny Ambjörnsson har gjort ett försök med sin bok *Tid att städa* att bidra till en praktisk mikroforskning inom hemarbete.

Undersökningen visar att det än idag är det främst kvinnor som utför den största delen av arbetet i de privata hemmen parallellt med att kvinnor arbetar med förvärvsarbete. Kvinnor dubbelarbetar medan männen fortsatt bara förvärvsarbetar. Det som förut krävde stor kunskap, traderad kunskap och läroböcker förväntas idag utföras utan adekvat utbildning.

Genom att rationalisera och systematisera det omhändertagande omsorgsarbetet tvättande har det ställts som en konkurrent till förvärvsarbete men utan direkt mervärde. På så sätt har hushållsarbete och tvätt främst blivit en tidskrävande nödvändighet för att hålla sig presentabel i form av att vara ren och hel. Rationaliseringens konsekvenser är att kunskapen om hur mycket tid tvättprocessen tar har försvunnit likväl som värdet och tiden av utförandet samt kunskapen om att tvättande är kunskap i sig.

De författare, forskare och experter som varit med i min undersökning är överens om att tvättfrekvensen måste minska. Lösningen att tvätta i lägre temperaturer gör att vi kan fortsätta tvätta med samma tvättfrekvens utan att göra större miljöpåverkan. Men att tvätta i lägre temperaturer med samma tvättfrekvens förstörs textilierna samt att de inte blir rena från smuts. Kanske behöver vi en ny syn på renhet och lära oss mer om vad textilierna behöver för att bli rena. En fläck kan behandlas lokalt utan att tvättas i maskin. För att kunna behandla sina textilier lokalt behövs kunskap om tvättande. I och med att tvättmaskinen gör tvättandes alla delar åt

oss, behöver vi inte lära oss dem och missar således kunskapen om hur det går att behandla fläckar och smuts lokalt. Många tvättmaskiner har till och med program som heter handtvätt numera.

Formas, Hagbert, Lund, Gunilla Jönsson, Ambjörnsson, Lykksén och Forsell är alla överrens att det är samverkan och länkarna emellan problemen som är det relevanta för en hållbar framtid.

Eftersom tvättprocessen är ett repetitivt cykliskt reproduktionsarbete är det kanske inte möjligt att koppla ihop det med den syn som finns på hållbarhet idag i form av hållbar utveckling, då hållbar utveckling i sig går ut på produktionsarbetets linjära tidsaxel.

6 VIDARE FORSKNING

För att kunna forska vidare på tvättprocessens betydelse och värde behövs, precis som Formas säger om förutsättningen för forskning och hållbar utveckling, en bredare och stabilare kunskapsgrund och forskningsbas kring genus, klass, värde och material med syfte att kopplas ihop.

7 SAMMANFATTNING

Eftersom textiliers största miljöpåverkan sker under tillverkning är det ur ett hållbarhetsperspektiv bäst att få dem att hålla så länge som möjligt. För att kunna vårda sina textilier på ett adekvat sätt krävs kunskap kring material och hur vårdande av materialen går till. Min undersökning om tvätt kan ses som en del i ett hållbarhetsarbete för att utveckla hållbart textilt kulturhantverk för framtiden. Syftet med studien är att undersöka tvättandet som hushållsarbete samt tvättprocessens värdeutveckling efter industrialiseringen under 1900-talet fram till nutid för att kunna identifiera om det är möjligt att koppla ihop tvätt och hållbar utveckling. Målsättningen med studien är att det vidare arbetet med hållbar utveckling skall kunna inkludera tvättprocessen på ett adekvat sätt med utgångspunkt i ökad kunskap och förståelse för värdet av kunskap om textilier kopplat till tvättande, *tvättprocessen*. Metoderna som använts är litteraturstudier, en kvalitativ intervju och observation. Undersökningen går igenom tvättandets historia, rationaliseringsprocessen, tvättandes roll i hushållet, tvätt och hållbarhet samt tvättråd. Undersökningen visar att det historiskt sett, och än idag, är främst kvinnor som utför den största delen av arbetet i de privata hemmen parallellt med att kvinnor arbetar med förvärvsarbete. Råden som finns om hållbart tvättande har främst att göra med energisparande och plaggets renhet framför textiliernas välmående och vårdande. Hur vi förstår tvättprocessen utifrån sin mänskliga agens är format av historien och är avgörande för hur vi tar oss an hållbarhetsfrågorna i ämnet. Rationaliseringens konsekvenser är att kunskapen om hur mycket tid tvättprocessen tar har försvunnit likväl som värdet och tiden av utförandet samt kunskapen om att tvättande är kunskap i sig. Eftersom tvättprocessen är ett repetitivt cykliskt reproduktionsarbete är det kanske inte möjligt att koppla ihop det med den syn som finns på hållbarhet idag i form av hållbar utveckling, då hållbar utveckling i sig går ut på produktionsarbetets linjära tidsaxel.

REFERENSLISTA

Tryckta källor

Ambjörnsson, Fanny (2018). *Tid att städa: om vardagsstädningens praktik och politik*. Stockholm: Ordfront Tillgänglig på Internet: <https://doi.org/10.31394/kriterium.11>

Bergström, Lars (2004[1993]). *Grundbok i värdeteori*. 2. uppl. Stockholm: Thale

Berner, Boel & Sundin, Bosse (1987). *I teknikens backspegel: antologi i teknikhistoria*. Stockholm: Carlsson

Björk, M. (1997). *Hemarbetets modernitet: en fråga om kön, kunskap, tid och rum*. Diss. Stockholm: Tekn. högsk. Stockholm

Carlsson, Karin (2013). *Den tillfälliga husmodern: hemvårdarinnekåren i Sverige 1940–1960*. Diss. Stockholm : Stockholms universitet, 2014

Formas (2015). *En hållbar framtid genom stark forskning och utveckling: ett underlag till Sveriges forskningspolitik 2017-2017*. Stockholm: Formas

Forssell, Johanna (2002). *Hushållsproduktion och föräldraledighet: att städa, tvätta och laga mat - med och utan barn*. Diss. Linköping : Univ., 2002

Furusjö, Maja-Lisa (1995). *Rent hus: hur man städar, tvättar och tar bort fläckar utan att överanstränga sig och utan att skada miljön*. Stockholm: Wahlström & Widstrand

Gisselberg, Margareta (1985). *Att stå vid spisen och föda barn: om hushållsarbete som kvinnoarbete*. Diss. Umeå : Umeå universitet, 1986

Hagberg, Jan-Erik (1987). *Den rationella husmodern: huslig taylorism under mellankrigstiden*. I *teknikens backspegel : antologi i teknikhistoria*. S. 360-379

Hagberg, Jan-Erik (1986). *Tekniken i kvinnornas händer: hushållsarbete och hushållsteknik under tjugo- och trettiotalen*. Diss. Linköping : Univ.

Hagbert, Pernilla (2019). *Ett hållbart hem?*. Upplaga 1 Lund: Studentlitteratur AB

Hirdman, Yvonne (2003). *Genus: om det stabila föränderliga former*. 2., [rev.] uppl. Malmö: Liber

Jönsson, Bodil (1999). *Tio tankar om tid: [ostyckad & styckad tid, ställtid, tid - det enda du har, klocktid & upplevd tid, närvaro & härvaro]*. 1 uppl. Stockholm: Bromberg

Key, Ellen (1981[1914]). *Missbrukad kvinnokraft: Kvinnopsykologi*. Stockholm: Logos

Klepp, Ingun Grimstad (2006). *Skittentøyets kulturhistorie: hvorfor kvinner vasker klær*. Oslo: Novus

- Kollontaj, Aleksandra (1973). *Kvinnans kamp för ekonomisk frigörelse*. Stockholm: Gidlund
- Lund, Kristina (2009). *Tvättstugan: en svensk historia*. Stockholm: Nordiska museets förlag
- Lyttkens, Carl Henrik (2012). *Människan - en ohållbar historia?: möjligheter till en hållbar utveckling ur ett historiskt perspektiv*. Angered: Lyttkens förlag
- Patel, Runa & Davidson, Bo (2011). *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. 4., [uppdaterade] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Pålsson, Anne-Marie & Norrman, Erik (1994). *Finns det en marknad för hemarbete?*. 1. uppl. Stockholm: SNS (Studieförb. Näringsliv och samhälle)
- Mendelson, Cheryl (2005). *Home Comforts: The Art and Science of Keeping House*. Scribner Book Company
- Sjölin, Mats (2005). *Den moderna husmodern: om boutställningar i Göteborg och hemarbetande konsumenter*. Göteborg: Göteborgs stadsmuseum
- Smith, Laurajane (2006). *Uses of heritage*. New York: Routledge
- Steiner, Rudolf (1963). *Antroposofin i teori och praktik*. Stockholm: Bonnier
Yun
- Verdier, Yvonne (2002). *Tvätterskan, sömmerskan, kokerskan livet i en fransk by genom tre kvinnoyrken*. Enskede: TPB

Otryckta källor

- En miljon små steg <https://smasteg.nu/> Hämtad 2020-05-17
- Hallå Konsumet; #textilsmart <https://textilsmart.hallakonsument.se> Hämtad 2020-05-08
- Konsumentverket <https://www.konsumentverket.se> Hämtad 2020-04-28
- Naturvårdsverket <https://www.naturvardsverket.se> Hämtad 2020-05-16
- Råd & Rön <https://www.radron.se/guider/sa-tvattar-du-mer-hallbart/> Hämtad 2020-04-17
- Statistiska centralbyrån <https://www.scb.se/hitta-statistik/temaomraden/jamstalldhet/jamn-fordelning-av-det-obetalda-hem--och-omsorgsarbetet/obetalt-arbete/> Hämtad 2020-06-07

Bilagor

Transkriberad intervju

Gunilla Jönsson